

Hausner Gábor alezredes:

EGY „SZABÁLYOS LUDOVIKÁS ÉLETSORS” – PERJÉS GÉZA KATONAI PÁLYAFUTÁSA

DOI: 10.35926/HSZ.2024.4.8

ÖSSZEFOGLALÓ: *Perjés Géza (1917–2003), a 20. század második felének legnagyobb hatású magyar hadtörténésze pályáját hivatásos katonaként kezdte, s frissen végzett ludovikásként részt vett a második világháború harcaiban. Brit hadifogságból hazatérve beiratkozott a Pázmány Péter Tudományegyetemre, ahol 1946 és 1948 között a Szalai Sándor professzor vezette híres Társadalomtudományi Intézet kurzusain többek között szociológiai tanulmányokat folytatott, majd érdeklődése a hadtörténelem irányába fordult. Katonai szakmai ismereteit és tudományos képzettségét, nyelvi ismereteit kamatoztatva az 1950-es évektől bekapcsolódott a magyar hadtörténelmi kutatásokba. Perjés utóbb, a rendszerváltoztatást követően visszatért a Magyar Honvédség szolgálatába, a Für Lajos honvédelmi minisztert segítő tanácsadó testület tagja lett, s részt vállalt a magyar tisztképzés megújítását célzó tervek kidolgozásában. A szerző Perjés Géza katonai pályáját mutatja be a fellelhető forrásokra támaszkodva.*

KULCSSZAVAK: *Perjés Géza, Ludovika Akadémia, második világháború, tisztképzés*

A SZERZŐRŐL:

Dr. Hausner Gábor alezredes (PhD) nyugállományba helyezéséig a Nemzeti Közszerződési Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar tudományos munkatársa, jelenleg a Magyar Hadtudományi Társaság tudományos elnökhelyettese és a Hadtudomány című folyóirat főszerkesztője (ORCID: 0000-0002-4837-5149; MTMT: 10035878)

„A HADSEREGBEN VEZETÉSRE VAGY HIVATOTT” – KATONAIISKOLÁKBAN

Perjés Géza Pelzl Géza néven látta meg a napvilágot 1917. augusztus 14-én, a Vág folyó partján fekvő Trencsénben, egy tipikus kistisztviselő családban.¹ Édesapja, a római katolikus vallású

¹ Perjés Géza katonai pályájának legfőbb forrása tiszti okmánygyűjtője: HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum, Központi Irattár, 211/491. tiszti okmánygyűjtő, valamint a Nemzeti Közszerződési Egyetem Könyvtárába nemrégiben bekerült Perjés-hagyaték. A könyvanyag és a nyolc doboznyi kézirat legértékesebb része ebből a szempontból a gazdag levelezésanyag. További forrása volt a munkának Kisfaludy András Dialógusok – Perjés Géza történéssel című 2003-as portréfilmje és a 2001-ben Perjéssel készített Hanák-interjú (Interjú Perjés Gézával 2001) az Országos Széchényi Könyvtár Történelmi Interjúk Tárában. Ezenkívül ugyancsak nagyon érdekes és fontos Perjés utólag írt harctéri visszaemlékezése: A brjanszki erdő aljában. Harctéri élményeim (Perjés 2014). Perjés katonai pályáját elsőként Rainer M. János foglalta össze a Ludovika Akadémián 1939. 01. 15-én avatott 160 honvédtiszt sorsáról írott Századosok című könyvében (Rainer 2018), különösen: 42–49., 68–72., 109–113., 219–223., 366. Rainer Perjés születési anyakönyvi kivonatának az 1919. év zürzavaraiban készült másolata alapján (amelyben tényleg 1918 szerepel) tévesen állítja, hogy Perjés 1918-ban született, s évfolyamában ő lett volna a legfiatalabb (Rainer 2018, 24.). Az 1919. január 20-án, Trencsénben kiállított anyakönyvkiadvány-másolatot lásd Perjés önéletrajza, személyi adatlapja és katonai anyakönyvi lapja egybehangzóan 1917-et jelöli meg születési évévént. Valamennyit lásd: HM HIM Központi Irattár, 211/491. tiszti okmánygyűjtő.

Pelzl József pénzügyőri szemlésként (egy pénzügyőri szakaszt irányító altiszt) szolgált a városban. 1917 októberében IV. osztályú polgári hadi érdemkeresztet kapott „a háború alatt teljesített buzgó és hasznos működése” elismerésül.² Fia születésekor negyvenéves volt. Édesanyja, Kiss Erzsébet háztartásbeliként nyolc gyermeket nevelt a Major utcai otthonukban, akik közül Géza volt a legfiatalabb. Pelzl Géza anyakönyvi kivonatába édesanyja nyomán reformátusként lett bevezetve.³ Nővérei közül az idősebbek szintén postai tisztviselők vagy azok feleségei lettek, legfiatalabb nővére pedig egy református egyházközségi kántorhoz ment feleségül.⁴

Az amúgy is szerény körülmények között élő család a Monarchia szétesését és a csehszlovák megszállást követően jövedelem nélkül maradt, és elhagyni kényszerült otthonát, mivel az apa nem volt hajlandó letenni az esküt a csehszlovák államra. A trencsényi magyarság többségével együtt ők is áttelepültek Magyarországra, előbb Pestre, egy év nyomorgás után pedig Martonvásárra, ahol a családfő ismét pénzügyőri állást kapott. A ranglétrán a tisztviselői karba emelkedve, pénzügyőri főbiztos lett. A martonvásári előljáróság 1927. július 4-én keltezett bizonylata szerint azonban semmi ingó és ingatlan vagyonuk nem volt, és „állasuknak megfelelő javadalmazásukon kívül más jövedelmi forrással nem bírnak”.⁵ Az anya a nyolc gyermeket református szellemben nevelte, iskoláztatásukhoz is az egyháztól kért támogatást. Pontosabban Soltész Elemér protestáns tábori püspöktől, akit arra kért, hogy a legkisebb fiút (és bátyját, Józsefet) segítse bejuttatni valamelyik ingyenes oktatást biztosító katonaiskolába. Ahogy Perjés Géza egy vele készített interjúban elmondta: „anyám élelétét mutatja, hogy begyömöszölt a katonaiskolába. Ennek az volt a története, hogy mind a nyolc gyerek református volt, holott az apám katolikus. Apám igen szabadon gondolkozott, olvasta a Szociológiai sorozatot, még az első világháború előtt; úgy látszik hát, a vallási kérdés neki nem volt fontos. De anyám református volt, és ragaszkodott a vallásához. Elment tehát Soltész református tábori püspökhöz, és előadta, hogy nyolc gyermeket nevelt fel az egyháznak, revanszállják hát valamivel, azaz: támogassa felvételemet a katonaiskolába. Így kerültem a katonaiskolába, ami tényleg szerencsés dolog volt, mert mire érettségiztem, nyugdíjazták apámat. Úgyhogy a további tanulásom valószínűleg már teljesen lehetetlen lett volna. így legalább egy katonai főiskolai végzettséget kaptam, tiszt lettem, ami státusz és fizetés szempontjából nagyon jó állás volt.”⁶

A családi háttér és a trianoni területi döntések következményei Perjést tehát elrendelésszerűen lökték katonatiszti pályára, azt nem maga választotta.⁷ A martonvásári négy elemi osztály után,⁸ 1927-ben, tízévesen így került államköltséges helyre a Rákóczi Ferenc nevet viselő soproni katonai alreáliskolába. Tanulmányait a felső négy évfolyamon az 1931/32-es tanévtől a pécsi Zrínyi Miklós m. kir. reáliskolai nevelőintézetben folytatta, ahol 1935-ben letett

² Levél Pelzl Józsefnek a M. kir. Pénzügyministeriumtól, 1917.

³ Pelzl (Perjés) Géza anyakönyvi kivonatának hiteles másolata, 1919.

⁴ Kimutatás a Pelzl család állapotáról, 1927. Lásd még Perjés Géza önéletrajza, 1949. Személyi adatlapja szerint (5. o.) édesapja 1946-ban hunyt el. Uo.

⁵ Bizonylat Pelzl József és neje..., 1927.

⁶ „Szalaiban a pedagógia Erosza munkált...” 1987, 73.

⁷ Rainer könyvében megállapítja: „A katonai képzés komoly vonzereje volt – kivált a népes családok esetében – az ingyenesség; az 1939 januárjában avatottak közül 145 hadnagy tanítatásának költségeit az állam vállalta (díjmentes képzés)...” Rainer 2018, 29. A Ludovika Akadémiára Perjéssel egy időben bekerült tisztjelöltek családi hátterét vizsgálva, Rainer azt az eredményt kapta, hogy a szülők legnagyobb csoportját a fegyveres erők hivatásos tagjai alkották. Ezt követte a közalkalmazotti jogviszonyban foglalkoztatott tisztviselők kategóriája. Uo. 27–28.

⁸ Perjés Géza személyi adatlapja, 1935, 2.

érettségi vizsgáján „jól megfelelt” minősítést kapott.⁹ Puritán, szabad gondolkodású édesapja nem helyeselte a katonai pályára lépést, mert nem szerette a katonatisztek, emiatt hosszú ideig csendes feszültség volt köztük,¹⁰ amit nem enyhített, hogy Pelzl Géza 1933-ban Perjésre magyarosította a családnevét.¹¹

A trianoni békeszerződés után létrejött katonai reáliskolákban (bár a nevükben nem volt katonai utalás) rejtett katonai előképzés folyt, fegyelmük és rendjük szinte semmiben sem különbözött a hadseregétől. A felvételt követően szinte azonnal megkezdődött az újonckiképzés. A katonai foglalkozásokat „cserkész kiképzés” elnevezés alatt tüntették fel a tanrendben, s „apród kiképzés”-nek nevezték Sopronban. Ezek közé tartozott a zártrendi gyakorlat, a „számos hadijáték”, amely harcgyakorlatokat leplezett, a járőrgyakorlat, a lövészet, a híradóismeret, a térképolvasás stb. A katonaiskolai nevelés a feltétlen engedelmesség és fegyelmezettség mellett a kezdeményező, önálló cselekvéshez nélkülözhetetlen önbizalom kifejlesztésére irányult. Ezeket az igen alapos, az intézeti élet mindennapjait kitöltő zártrendi kiképzéssel és a növendékek „sikerélményének” elősegítésével, a rangsorolással és a tanulmányi eredménynek a zubbony gallérján „kitüntetési sávokkal” való jelzésével érték el.

1. kép: Perjés Géza hadnagya 1940-ben

Az alreálókba felvételt nyert tíz év körüli gyermekek számára az intézeti élet első hetehónapjai nem kis megrázkódtatással jártak. Ezen időszak traumatikus élményeit kísérteties pontossággal mutatja be a kőszegi reáliskolába járt Ottlik Géza *Iskola a határon* című regényében, és erről Perjés is megemlékezett egy interjúbán. „Hallatlan drill és terror alatt éltünk. De valahogyan nem is tudom elképzelni, hogy másképp elő lehetett volna készíteni embereket erre a mesterségre, hivatásra. Tehát azt, hogy neked parancsot kell teljesíteni mindenáron, minden feltétel nélkül, belénk nevelték... a legképtelenebb kitolások közepette a másik oldalról állandóan azt hallottad: »te úriember vagy«, »te tiszt leszel«, »neked lesz egy tiszti kardbojtod, annak becsülete van, amit őrizned kell«, »neked a nőkkel szemben lovagiasnak, gyengédnek kell lenni«, meg egyáltalán »te egy elit vagy, és a társadalom vezetésére, de legalábbis a hadseregben vezetésre vagy hivatott.« Itt az az érdekes, hogy szemben a mai liberális pedagógia felfogásával, hogy a gyerekhez nyúlni büntény, én úgy érzem, hogy mi semmiféle jellembeli torzulást nem szenvedtünk. Lelki autonómiánk megmaradt, és sose éreztem megalázonak a katonai fegyelmet, legfeljebb dühöngtem marhaságokon, de a személyi integritásom ezzel egyáltalán nem tört meg, és azt hiszem, a legtöbb társam is így volt.”¹²

⁹ Perjés Géza reáliskolai érettségi bizonyítványa, 1935.

¹⁰ „...nem mintha szidott volna – annál sokkal zárkózottabb ember volt –, de éreztem helytelenítését. A fehér kesztyű, a katonaiskolás, ludovikás nevelés eleve kölcsönöz bizonyos arroganciát a magatartásnak, és ez sérthette puritán, egyszerű apám józólását.” Lásd „Szalaiban a pedagógia...” 1987: i. m. 73.

¹¹ A névváltoztatásról lásd Martonvásár község elöljáróságának 76/1933. sz. kiadott másolatát a Belügyminisztérium 1933. szeptember 30-án kelt 42.768/6/1933. III. B.M. engedélyéről. A névváltoztatás a katonai reáliskolák erősen hazafias, magyar érzelmű nevelésével állhat összefüggésben.

¹² „Szalaiban a pedagógia...” 1987: i. m. 73. Perjés jóval később, leveleiben is többször megemlékezik a szigorú katonai fegyelmet és a monoton napirendet megtörő, elviselhetővé tevő gyermeki csínytevésekről. A katonai reálnevelő intézetekről részletesen is írt: Perjés 2020, 33–63. Itt Ottlik Géza *Iskola a határon* című regényére is többször hivatkozik. Uo. 34–35.

A kiképzés gyötrelmein későbbi visszaemlékezései szerint a megszokás, a józan belátás és az intézeti együttélés és elzárttság következtében kialakuló rendkívül erős közösségi érzés és bajtársiasság segítette át őket. A vak fegyelem elfogadásához és egyfajta „cőgeröntudat” kialakulásához erős motivációt nyújtott az a magyar társadalom egésze által elfogadott gondolat, hogy az igazságtalan trianoni békének a revíziója mindent megelőző feladat, amelyben – a katonák szerint legalább is – a hadseregnek a jövőben fontos szerep jut. „Tudtuk-érezttük, hogy mi valami nagyon komoly, férfias dolgot vállaltunk, és ez büszkeséggel töltött el bennünket” – mondta erről Perjés.

Ifjú, a harc izgalmát és kockázatát szerető romantikus lelkében termékeny talajra hullott a katonai reáliskolákban és utóbb a Ludovika Akadémián kapott hazafias nevelés, és a kiképzés során feltámasztott „heroikus életérzés”, amelynek fogalmával és két legfontosabb összetevőjével, a hősi halál majdani vállalásával és a harc, a küzdelem szeretetével sokat foglalkozott később munkáiban.¹³

Perjés a Pécssett sikeresen szerzett érettségi bizonyítvánnyal 1935-ben jelentkezett a Ludovika Akadémia I. Főcsoportra, ahová a katonai reáliskolákból érkezettek automatikusan felvételt nyertek. A katonaiskolákban végzett növendékeknek – a Ludovikán 1931-ben bevezetett reform értelmében – egy év tényleges csapatszolgálatot kellett teljesíteniük akadémiai tanulmányaik megkezdése előtt. Perjés először karpaszományos iskolában kapott tartalékos tiszti kiképzést. Mint „karpaszomány viselésére jogosult akadémikus jelölt” (akiket a többi karpaszományostól a gallérjukon viselt sárgaréz gomb különböztetett meg), 1935. október 1-jén tizedesként bevonult első tényleges katonai szolgálatára a soproni 4. honvéd gyalogezred I. zászlóaljhoz. Ettől a naptól kezdve számolták tényleges katonai szolgálatának idejét. Egy év múlva, 1936. október 4-én kezdte meg tanulmányait a Ludovika patinás épületének falai között.¹⁴

A Ludovika Akadémia I. Főcsoport élén 1936. szeptember 1-jével Szombathelyi Ferenc vezérkari ezredes váltotta Jány Gusztáv tábornokot, fontos változásokat hozva a tisztek nevelésében és képzésében. Szombathelyi parancsnoki tevékenységét méltatva, utóbb kisbarnaki Farkas Ferenc ezt írta a *Ludovikás Levente* című kiadványban: „...a tapasztalatok alapján néhány fontos elvi tényezőnek az elmélyítését tartotta szükségesnek. Mindenekelőtt hangsúlyozta, hogy az Akadémia a csapatért van. Bármily régi is az Alma Mater, az ősi hagyományok kultusza sohasem lehet öncél. Az intézet működésének a csapat igényeihez és követelményeihez kell igazodnia...

A Ludovikás Leventekör 1936. évi megnyitóján irányszabó, ragyogó okfejtésben tett hitvallást a katonaeszményről, a hivatástudatról és arról a valódi magas műveltségről, amely a honvédség tisztsarjadékát a nemzet vezetőrétegévé nemesíteni hivatott. Éberen ügyelt arra, hogy a csonkaország első katonai főiskolájából ne »szobatudósok«, hanem spártai fegyelemben és tekintélytisztelő szerénységben nevelt, gyakorlati tudással és képességgel gazdagon vértezett fiatal tisztek kerüljenek az életbe.”¹⁵ A Szombathelyi által bevezetett

¹³ „A »heroikus életérzés« a modern katonaszociológiának és pszichológiának a katonai karaktert és attitűdöt, általában a hadseregek szellemét leíró legfontosabb fogalma, amelynek felébresztése és ápolása a kiképzés egyik legfőbb célja” – írja például a Tisztképzés a M. kir. Honvédségben című munkájában. In: Perjés 2020: i. m. 38.

¹⁴ Perjés Géza személyi adatlapja [é. n.]: i. m.

¹⁵ Vitéz kisbarnaki Farkas 1939, 3–4. Szombathelyi akadémia parancsnoki működéséről lásd még: Kádár 1978, 280–287.; Rada 1998, 272–274.; Dombrády 2012, 14–20.

kemény, katonás nevelésről és a kisbarnaki Farkas Ferenc említette 1936-os leventeköri esetről Perjés Géza is megemlékezik a tisztképzésről írott munkája második fejezetében.¹⁶

Perjés a Ludovika I. Főcsoportjában gyalogos tiszti kiképzést kapott. Saját bevallása szerint „...kevés ügyetlenebb, balfácánabb, rendetlenebb és sok tekintetben – főleg a reáliák és a memoriterek vonatkozásában – nehezebb fejű kölyök volt ott Sopronban, mint én, majd fiatal legény a L[udovika] A[kadémiá]n – általában a rangsorban mindig az utolsó nyolc-tíz között voltam.”¹⁷ Erős fantáziája és logikai készsége ügyetlenséggel és figyelmetlenséggel párosult. Rendérzéke sem volt túlságosan erős, a sportban sem tűnt ki. Leginkább lovagolni szeretett. Sokat olvasott, szociológiai könyveket¹⁸ és a népi írók az idő tájt megjelenő szociográfiáit, mindig foglalkoztatta valami, de sohasem az, ami az oktatás tárgya volt. Sokoldalú érdeklődésének a középpontjában már ekkor is történelmi és társadalmi kérdések álltak. A csapatév során a magyar vidék és a parasztság elmaradottságáról nyert személyes tapasztalata és ekkori olvasmányai ugyanis felébresztették benne a szociális érzékenységet.¹⁹

Mindezek következményeként hátul kullogott az akadémikusok rangsorában. Az 1936/37. tanév végi osztályozási értesítő összegyéniségét jónak, szorgalmát változóan, tehetségét közepesnek értékelte, magatartása „fegyelmezett, katonás”, öltözete „rendes” minősítést kapott. A 20 fős 2. akadémikus században a tantárgyak értékelése alapján 14., a 106 fős évfolyamrangsorban a 79. volt. A következő év végi bizonyítványban a magatartás jellemzőit kiegészítették a „szerevény” és a „közepes fellépésű”, öltözetét az „elég tiszta és rendes” minősítéssel. A rangsorban kicsit hátrább csúszott: 20/15., illetve 102/81. lett. 1938. december 29-én kiállított utolsó értesítőjében ez szerepel: „...szolgálatát jól látja el, arcvonal előtti fellépése elég katonás, szolgálaton kívül szerevény, félrevonult”. Összmegítélése ekkor is jó, a rangsorban azonban még hátrább került: osztályában az utolsó lett, az évfolyamában rangsorolt 103 között pedig a 99.²⁰ A tantárgyak osztályzatai megerősítik ezt az értékelést: a gyalogsági lövéstan vagy a

¹⁶ Szombathelyi az 1936/37-es tanévről készített jelentésében világosan megfogalmazta elgondolásait: „A tanítási gyakorlatiasság tétele mellett céloim a valódi katonás szellem meghonosítása, az akadémiai főiskolás szellem rovására. Ennek érdekében bizonyos korlátozásokat vezettem be, amennyiben a kimenőket megszorítottam és az ismétléseket mindenki számára kötelezővé tettem. Szükségesnek láttam bizonyos megszorításokat végrehajtani a Leventekör szervezetében és szellemében, valamint a sport megszervezésében és végrehajtásában is. Ennek a két kiképzési ág szervezetének felépítésében és működésének kiélésében annyi a polgárius elem, hogy ezt a katonai gondolkodással és szellemmel összeegyeztethetetlennek találom.” Idézi: Perjés 2020: i. m. 138–139.

¹⁷ Perjés Géza egykori katonaiskolás társának, Gilde Barnának írt levele a svájci Fahrwangenbe, Budapest, 1996. 02. 27. Lásd Perjés Géza levelezése.

¹⁸ Ezzel kapcsolatban Perjés háborús visszaemlékezéseiben elmesél egy esetet, amely még a Ludovikán történt. Több mint ötven év múlva sem felejtette el azt a csodálkozó és helytelenítő tekintetet, amelyet egy alkalommal a szolgálatvezető, a IV. éves Szelepcsényi Tibor „akadémikus úr” vetett rá, amikor az asztalán meglátta a szociológia önálló tudománnyá válásában nagy szerepet játszott Lorenz Stein (1815–1895) egyik népszerű szociológiai könyvét. Perjés 2014, 205.

¹⁹ Ezzel nem volt egyedül a katonai akadémián. Az 1936/37-es tanévben az akadémikusok a népi írók (Veres Péter, Féja Géza, Erdei Ferenc, Darvas József, Kodolányi János) szociográfiái alapján a Leventekörben elkezdtek szociálpolitikával, leginkább a földbirtokreform szükségességével, a társadalmi és gazdasági struktúra elmaradott, antiszociális voltával foglalkozni. Vitaesteket szerveztek szabályos referátumokkal, korreferátumokkal és hozzászólásokkal. Ezekben Perjés is részt vett. Erről Szombathelyi is tudomást szerzett, s egy alkalommal váratlanul megjelent az egyik vitaülésen, és a szolgálati szabályzatot az asztalra dobva, szenvedélyes, roppant indulattól izzó dörgedelme kíséretében eltiltotta a hallgatókat a további politizálástól, és beszűntette a kör további ilyen irányú tevékenységét. Perjésnek még évtizedek múltán is fülébe csengett Szombathelyi egyik mondata: „Ne legyenek maguk bizonytalankodó entellektüelek, hanem olyanok, mint a kragujeváci vad tisztek!” Perjés 2020, 146. Az esetet leírta könyvében Kádár Gyula és Bárczy János is: Kádár 1978: i. m. 287.; Bárczy 1981, 95–99.

²⁰ Az értesítőket lásd: Perjés Géza reáliskolai érettségi bizonyítványa 1935.

terepen követelményeit például az egyik esztendőben elégségesre, másikban jóra teljesítette. A hadtörténelem tárgyából, a harcászataból és a szolgálati szabályzat ismeretből az 1937/38. és az 1938/39. évben is jelest kapott. A gyakorlati kiképzésben és a lovaglásban, valamint a német nyelvben minden évben jól teljesített.

Mindezekkel együtt a Ludovikán folyt gyakorlatias képzésben elsajátította az arcvonal előtti parancsnoki működés szilárd rutinjait, és megszerette a katonai hivatást, saját elmondása szerint is passzionátus katona lett.

Perjés évfolyamának képzési idejét a háborús igények miatt fél évvel lerövidítették. Ahogyan a *Ludovikás Levente* 1939. évfolyamában fogalmazták: „A m. kir. honvédség fejlesztése és teljesen korszerű kiépítése folytán előállott nagyobb szükséglet tette indokolttá a januári avatást...” Így került sor az első téli avatásra 1939. január 15-én. Az ünnepélyes szertartáson vitéz nagybányai Horthy Miklós kormányzót vitéz kistornyai Denk Gusztáv lovassági tábornok, a honvédség főparancsnokának helyettese képviselte. A búcsúbeszédet az 1938-ban Honvéd Vezérkar főnöké kinevezett Szombathelyi helyébe lépő akadémiaparancsnok, vitéz kisbarnaki Farkas Ferenc vezérkari ezredes tartotta: „A Hazának szüksége van reátok, menjetek! Menjetek, és vigyétek magatokkal a magyarok Istenébe vetett mélyes hitet, vigyétek magatokkal a magyar katona törhetetlen harcos akaratát, és vigyétek magatokkal a katonatudományok gazdagságát, melyet itt kaptatok!” A gyorsított kiképzésüket pótolják a lelkesedéssel és azzal a tudattal, mondta Farkas, hogy mögöttük „a magyar katona, az egész magyar nemzet menetel... Vigyétek, vezessétek és szeressétek a magyar katonát. Emeljétek magatokhoz, becsüljétek, és példaadón bizonyítsátok be, hogy méltók vagytok vezetésükre... Az eskü, melyet most leteszték, erkölcsi korlátokat állít, de egyben erkölcsi magaslatot is biztosít számotokra, erről a magaslatról ne szálljatok le soha!”²¹ Perjés Géza egész életében követte az útravalóul kapott elveket.

A hadnaggyá avatást követően első tiszti beosztását a nagykanizsai 17. honvéd gyalogezred II. zászlóaljában kapta, ahol 1941 júniusáig szolgált. A „tompafejű, ügyetlen és trehány cöger és aks.-ból” – ahogy egy levelében később önmagát jellemezte²² – a békehelyőrségi szolgálat során mégis a parancsokat feltétel nélkül teljesítő, de önálló döntésekre is képes csapatot vált. Önbizalma zavarain, ami abból a kételyből fakadt, hogy fogyatékos tudásával meg tud-e felelni feladatainak, a Ludovikán szerzett rutin és a szenvedélyes tanulási vágy segítségével lett úrrá, és nagy buzgalommal látta el századtishti beosztását, olyannyira, hogy századparancsnoka később kitűnő tisztnek nevezte.²³

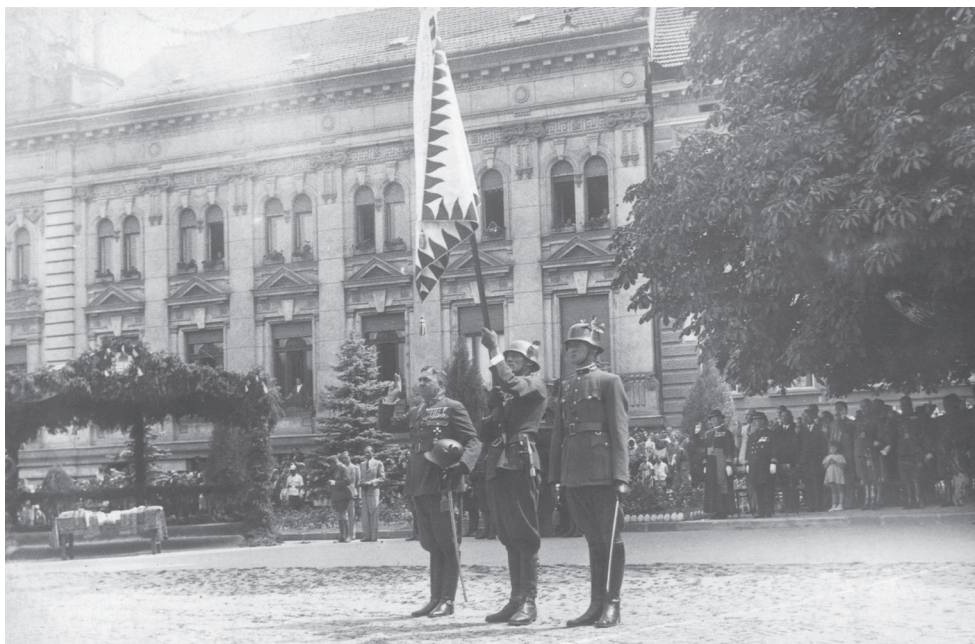
Erre az időszakra esett a második bécsi döntés nyomán visszatért keleti országrészek és Észak-Erdély birtokba vétele a m. kir. Honvédség csapatainak részvételével. Perjés segítségével 1939 márciusában a Kárpátalján, 1940 szeptemberében Kolozsvárott látott el biztosítási feladatot. Az erdélyi bevonulás során kis híján egy román tábori őrs fogságába esett.²⁴ A nagykanizsai szolgálat alatt elvégzett egy nehézpuskás tanfolyamot Várpalotán, 1940 januárjában egy sítanfolyamot Kárpátalján, Perecsényben, végül 1941 lelegején ismét Várpalotán egy fegyvertishti tanfolyamot.

²¹ Hadnagyavatások 1939, 49–50.

²² Perjés Géza levele Gosztonyi Péternek, Budapest, 1981. szeptember 22. Lásd Perjés Géza levelezése [é. n.]: i. m.

²³ Első századparancsnoka, Morandini Kornél százados, amikor Perjést elhelyezték századától, azt mondta: „Te Géza, mikor hozzám kerültél, és elolvastam a ludovikás minősítéstedet, megijedtem. De hát Te kitűnő tiszt vagy!” Perjés 2014: i. m. 205.

²⁴ Perjés Géza önéletrajza 1949: i. m. és személyi adatlapja [é. n.]: i. m., valamint katonai anyakönyvi lapja [é. n.]. Perjés az erdélyi bevonulás során kis híján egy román tábori őrs fogságába esett. Lásd Kemendy Géza hadapród őrmester visszaemlékezése az észak-erdélyi bevonulásra. In: Molnár – Szabó 2015, 58.

2. kép Zászlóavatás Nagykanizsán, a kép jobb oldalán Perjés Géza hadnagy

1941. június 20-ával áthelyezték Kőszegre, a M. kir. „Mátyás király” 5. honvéd gyalogezred III. zászlóaljához századparancsnoki beosztásba.²⁵ Alig foglalta el új beosztását, a Délvidék 1941. áprilisi „visszavétele” keretében kivezényelték Muraszombatra, ahol tartalékos tiszt-képző parancsnokként működött.²⁶ Ezért, valamint a felvidéki és erdélyi bevonulással kapcsolatban teljesített kiváló és eredményes szolgálataért megkapta a Felvidéki, az Erdélyi és a Délvidéki Emlékérmét. 1942. február 20-án főhadnaggyá nevezték ki.²⁷

„SOHASE ÉREZTEM MAGAM PARTIZÁNVADÁSZNAK” – PERJÉS GÉZA ÉS A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ

Perjés Géza szerint a katonatiszt vezetői képességeinek legfőbb próbája a harctéri szolgálat és az önállóan vezetett harci vállalkozás.²⁸ Hamar alkalmá nyílt mindkettőre, s 1943 januárjára maga és parancsnokai számára is világossá vált, hogy a 25 éves főhadnagy a fronton is megállja a helyét: jó parancsnok és harcászati vezető.

1942 júniusában került ki első ízben a frontra a harkovi hadműveletben részt vevő szovjet harcokocsisapatok támadása során súlyos veszteséget szenvedett és ezért az utánpótlási vonalak biztosítására visszavont magyar királyi 108. honvéd könnyű hadosztályhoz,

²⁵ Perjés Géza katonai anyakönyvi lapja [é. n.]: i. m.

²⁶ Perjés Géza önéletrajza 1949: i. m. 1.; valamint Ezredparancsnoki dicséret 1942.

²⁷ Rainer 2018: i. m. 50. Eszerint 1941. 11. 01-jével léptették elő évfolyama tagjait, Perjés Géza katonai anyakönyvi lapja és sk. irt önéletrajza azonban egyértelműen 1942. 02. 20-át jelöli meg. A Honvédségi Közlöny (Személyes ügyek) ellenben 1941. okt. 28-i keltezéssel adja meg Perjést főhadnaggyá történt előléptetését.

²⁸ Perjés 2014: i. m. 205–206.

az északkelet-ukrajnai Szeregyina-Budára. A Keleti Megszálló Csoporthoz tartozó, német alárendeltségben tevékenykedő hadosztály feladata a brjanszki erdőség déli kijáratainak lezárása és a térség pacifikálása volt, miután az 1941 őszén lezajlott bekerítő hadműveletek nem tudták megtisztítani az erdőt az oda szorult szovjet hadseregcsoport maradványaitól és a velük együtt tevékenykedő partizánalakulatoktól.

Perjés Gézát az első hetekben a váltásra kikergetett pótlás kiképzésére rendelték, majd néhány hét múlva a magyar királyi 34. honvéd gyalogezred parancsnoksága alatti harcosporthoz tartozó, Goroshankát védő 34/4. zászlóaljhoz helyezték harcászati tanácsadónak. Bár nem nevezték ki, hónapokon át ellátta a két lövész-, kétharmad géppuskás századból és egy aknavetőszakaszból álló zászlóalj parancsnoki teendőit is, miután a korábban hosszú ideig irodai szolgálatot teljesítő, harcászatiilag képzetlen, idős és beteges zászlóaljparancsnokot felmentették a beosztásából. Perjés első teendőinek egyike volt, hogy a harcosporthoz rosszul kialakított, gyenge védőállását komoly műszaki munkálatokkal (földdel fedett fedezékek, tüzelőállások, összekötő árkok kialakításával) a géppuskák oldalazó tüzére épülő hatásos gyalogsági tűzrendszerrel, külső drótkadályokkal és aknazárral erősítette meg, amivel tekintélyt vívott ki magának a katonák és az ezredparancsnok előtt. Ennek a védelmi állásnak köszönhetően, amíg a szomszédos alakulatoknál egymást követték a támadások, náluk harctevékenységre nem került sor. A szinte békehelyőrségi nyugalomra jellemző, hogy Perjés ez idő alatt sokat olvasott, illetve németül és franciául tanult! Goroshankán a tisztikarral együtt ünnepelte a karácsonyt is, meghitt hangulatban, bajtársias légkörben, amelyet utólag „élete egyik legszebb, legmeghatóbb” karácsonyának nevezett.²⁹

1942. december végén kinevezték a 34/4. század parancsnokává, amely a Goroshankától néhány kilométerre keletre fekvő Szeljen Gal nevű helységben települt. Itt került sor az első harci vállalkozására. Századával a staraja gutai partizántábor ellen 1943. január 10-én megindított, korlátozott célú támadást kellett biztosítani a Szeljen Galtól nyolc-tíz km-re fekvő Grushaja elfoglalásával és az ottani 50–60 fős partizáncsoport megsemmisítésével. Az éjszakai menettel és reggel klasszikus átkarolással végrehajtott akció, amelyben Perjésre többször rálóttek, meghozta a sikert, ami helyreállította a század gyenge harci morálját, és megerősítette a fiatal tiszt önbizalmát. Mindemellett megkapta érte az első harci kitüntetését, a Signum Laudist. Ennek is szerepe lehetett abban, hogy január 15-én kinevezték a felállítandó, mintegy 200 fős hadosztályközvetlen sísászad parancsnokává Szeregyina Buda állomáshellyel. A sísászad élén vett részt a brjanszki erdőt uraló és az azon keresztül vezető vasútvonalat rendszeresen támadó, reguláris szovjet erőkkkel is támogatott nagyobb partizánalakulatok³⁰ elleni felderítő, vasútvonal-biztosító, rajtaütési akciókban, majd 1943 márciusától a doni áttörés nyomán előretörő reguláris szovjet erőkkkel szembeni halogató és utóvédharcban. Ezeket a hadműveleteket követően a hadosztályt átcsoportosították Starodub környékére (új, 9-es hadrendi számmal), és a sísászad a „portyázó század” elnevezést kapta. A hadosztály egyetlen mozgó tartalékként Perjés százada feladatul a fontos Gomel–Brjanszk vasútvonal biztosítását, az azt rendszeresen támadó partizáncsapatok felkutatását és megsemmisítését kapta.

²⁹ Perjés 2014: i. m. 199.

³⁰ Az 1941 őszén lezajlott bekerítő hadműveletek nem tudták megtisztítani a brjanszki erdőt az oda szorult szovjet hadseregcsoport maradványaitól, akikből külső irányítással szervezett partizánharcosporthoz alakítottak. Itt tevékenykedett a híres partizánvezér, Szidor Kovpak is. A megszállással kapcsolatos dokumentumok: Krausz – Varga 2013. Lásd erről még: Ungváry 2015.

A ludovikás nevelést és kiképzést dicséri, hogy Perjés a háború ebben a válfajában harcot szerető, vállalkozó kedvű, kockázatmentes merő „heroikus vezető” lett, amit az előjárói is elismertek. Aktivitásáért, sikeres felderítő és partizánok elleni támadó vállalkozásaiért 1942-ben megkapta a kormányzói dicséret elismerés látható jelét mutató Magyar Koronás Bronzéremet (Signum Laudis) a hadiszalag és a kardok egyidejű adományozásával, 1943 végén a német Vaskereszt II. osztálya kitüntetését (utóbbit a hadosztálynak járó szokásos kontingens keretében, nem közvetlenül a németektől), valamint 1944 tavaszán a Magyar Érdemrend Lovagkeresztjét hadiszalagon, kardokkal.

A partizánok elleni harcról Perjés Önéletrajzában ezt írta 1949-ben: „sohasem éreztem magam »partizánvadásznak«. Ez kissé nevetségesen hatott volna akkor, amikor igen gyakran mi érezhettük magunkat üldözött vadnak egy-egy nagyszabású és kiválóan végrehajtott partizán vállalkozás után. Egyáltalán a partizánok és a magyar csapatok erőviszonya nem kelthette fel bennünk a fölény érzetét. Általában a harc köztünk kiegyensúlyozott volt: fegyverzetünk, felszerelésünk, személyi állományunk tekintetében sem álltunk kimondott fölényben a partizánok felett, ugyanis könnyűhadosztályokba voltunk szervezve, tüzérség és nehézfegyverek nélkül... [a partizánok] teljes mértékben bírták a lakosság bizalmát és támogatását... ezenfelül kiválóan ismerték a terepet, az erdei utakat, a mocsarak átjáróit stb. Igénytelenek voltak és a gerillaharc virtuózai... Ilyen körülmények között harcaink nagyrészt védelmi jellegűek voltak.”³¹

Utólag készített háborús visszaemlékezéseiben reflektált a partizánok elleni harccal kapcsolatban fölmerült morális, történelmi felvetésekre.³² Nem tagadta ennek a fajta háborúnak a kegyetlenségét, de katonai és lélektani magyarázatot adott rá. „Mint minden partizánháború, a szovjet partizánháború is nagyon kegyetlen volt. Azzá tette már önmagában véve az, hogy a partizánok civilbe öltözve hajtották végre akcióikat, tehát a harcoló csapat már csak az akció során ismerhette fel, hogy ellenséggel áll szemben, azaz minden elővigyázati, biztonsági rendszabálytól meg volt fosztva. Ezért nem védi a genfi egyezmény a partizánokat. A partizánharc lényege a rajtaütés, a lesből való támadás és a legalattomosabb fegyver, az akna használata. A harcoló csapat számára mindez, érthető módon, becstelenség, aljasnak tűnt, ezért a katonák reakciója is kegyetlen volt. A partizánharc gyakran sújtotta a polgári lakosságot is, méghozzá megtorlás formájában, amikor is az elkeseredett és bosszúálló katonák nemigen firtatták, hogy mennyiben tehető felelőssé a lakosság a partizánok akcióiért. Mindez mindkét részről felkorbácsolta az indulatokat, és az akció-reakció törvényszerűségeit követve, szörnyűséges kegyetlenségekhez vezetett.”³³

Több megrendítő személyes példát is említ, ahol gyermekek, falvak, akár ártatlanul is, estek áldozatul százada partizánok elleni akciói következtében. Egy ízben Kartovstszina faluban, az oda húzódtott partizánalakulat elleni támadás során az előkészítő aknavető- és gépágyútűztől a helység összes fából készült épülete kigyulladt, Perjés századát jajgató, üvöltő emberek és állatok képe fogadta, amelynek emlékeitől még ötven év múltán sem tudott szabadulni, de lelkiismeret-furdalást nem érzett. Meggyőződése volt, hogy ezt nem lehetett elkerülni, mivel, ha tűzoltalom nélkül megy be a faluba, kockára tette volna katonái életét, akiket kényelmesen tűz alatt tarthattak volna a rejtőző partizánok. „Két tényezőtől származott tehát a szörnyű eredmény. Egyik a háború kegyetlen logikája, amely a rendelkezésre álló pusztító eszközök korlátlan bevetését és az ellenség megsemmisítését követeli.

³¹ Uo.

³² A megszállással kapcsolatban történelmi vita robbant ki Ungváry könyvének (Ungváry 2015: i. m.) megjelenése után. Lásd: Krausz 2016 (további irodalommal).

³³ Perjés 2014: i. m. 193.

A másik a parancsnok azon humánus kötelessége, hogy katonáit óvva, a lehető legkisebb veszteséggel oldja meg feladatát.”³⁴

Az indokolatlan pusztítást és öldöklést azonban kerülte, és századánál, ha előfordult ilyen, határozottan büntette. A háború után, 1946 áprilisában lefolytatott igazolási eljárás során nem merült fel semmi terhére róható, a megszállt lakosság ellen elkövetett háborús visszaélés vagy büntetés, s magatartását igazolták.³⁵

Tizenhárom hónap harctéri szolgálat után, 1943 októberében visszavezényelték békehelyőrségébe, Kőszegre. Harctéri szolgálatát Perjés visszaemlékezéseiben élete legdöntőbb szakaszának nevezi. A harcok szüneteiben németül és franciául tanult, emellett rengeteget olvasott, egyebek közt Spinozát, Németh Lászlótól *A minőség forradalmát* vagy Szerb Antal irodalomtörténetét. Mindenekelőtt azonban, mint írja: „...ekkor váltam férfitá. Azzá tett a veszéllyel való szembenézés, a törekvés, hogy a kiszabott feladatokat végrehajtsam, az állandó lelki és fizikai készenlét és aktivitás, valamint a döntéseimért érzett felelősség, melyek következményei néhány száz katona számára az élet-halál kérdését jelentették... Másként, komolyabban néztem attól fogva a világot, és ebben döntő része volt a felismerésnek, hogy a háború elveszett... Bár a bekövetkező katasztrófa méreteit nem láttam előre, abban bizonyos voltam, hogy a vesztes háború következményeit viselnünk kell. Ebben a lelkiállapotban szüntelenül az a kérdés kínozta: hogy jutottunk idáig? A választ, úgy gondoltam, egyedül a tudomány adhatja meg. Így vált szilárd elhatározássá az a régen dédelgetett vágyam, hogy elvégezzem a tudományegyetem bölcsészeti karát.”³⁶ S bár ennek érdekében a frontról hazatérve, 1943 végén a Honvédelmi Minisztériumot is megkereste, ekkor nem mehetett egyetemre, mert a háború alatt a hivatásos tisztek bölcsészeti képzését felfüggesztették.

A hazatérést követően, 1944 márciusában Budapesten kitűnő eredménnyel elvégzett egy kéthetes csapatcsendőri tanfolyamot, amiből később még sok problémája származott.³⁷ 1944 első hónapjaiban zászlóalját (5/III.) levitték a Drina vidékére, ahol századával Légrádra került. Júniusban a magyar királyi „Mátyás király” 5. honvéd gyalogezreddel ismét szovjet hadműveleti területre vezényelték. Előbb csapatcsendőr tisztként szolgált,³⁸ júliustól pedig századparancsnokként vett részt a magyar királyi 1. honvéd hadsereg arcvonala ellen az 1. Ukrán Front balszárnyán tevékenykedő szovjet erők által megindított hadművelet részeként a Stanislaw (a mai ukrainjai Ivano-Frankivszk) körül kibontakozott harcokban. Július 25-én a tüdejébe gránátzilánkot kapott, s bár a tábori kórházban mellkassérülését szakszereően ellátták, a szilánkok egy része élete végéig elkísérte.³⁹ Bár csak egy hónapot töltött a

³⁴ Uo. 234.

³⁵ Perjés Géza tiszti okmánygyűjtője [é. n.]. Perjés emberséges magatartását a századához beosztott zsidó munkaszolgálatosok is igazolták, akiket egy ízben még a partizánok fogságából is kiszabadított. Perjés 2014: i. m. 229–231.

³⁶ Perjés 2014: i. m. 199., 241–242.

³⁷ Perjés Géza tiszti okmánygyűjtője [é. n.].

³⁸ Perjés Géza szds. nyilatkozata [é. n.]. 1944. 02. 10-én jelent meg a HM 11.208/M. 1. b.–1944. számú rendelete a csapatcsendőrség szervezetének átalakításáról. E rendelet értelmében a gyalogezredek törzsébe egy hivatásos tisztből, egy hivatásos csendőr tiszt helyettesből, 6 tisztesből és 24 honvédből álló szakaszt osztottak be. Szolgálatukat a csapatcsendőrök honvédségi egyenruhában látták el, bal mellükön „Csapatcsendőr” feliratú jelvényvel. A doni áttérést követően fő feladatuk a visszaözönlő, hitüket veszített menekülő csapatok megállítása, visszafordítása, a hadsereg bomlásának megakadályozása volt. Lásd Szakály 1981, 376–402., különösen 386–397.

³⁹ Az 1. honvéd lövészadosztály katonaorvosa által 1949. augusztus 24-én kiállított orvosi bizonyítvány mellüregben rekedt aknaszilánk okozta „jobb oldali mérs. fokú mellhártyamegvastagodás”-t állapított meg nála „működési zavar nélkül”, s KA (korlátozással alkalmas) osztályozásának nyilvánította. Lásd Perjés Géza orvosi bizonyítványa 1949. 1955-ben felvett egészségügyi lapján a sebészeti vizsgálat ugyanezt a diagnózist állapította meg, s „Fegyveres szolgálatra alkalmas” pecsétet kapott.

harctéren, saját bevallása szerint a háborúnak ez a totális válfaja nagyobb ideg feszültséggel, szorongással és kimerültséggel töltötte el, mint a partizánok elleni harc tizenhárom hónapja.⁴⁰

Hazaszállítása után Szegeden, majd Budapesten gyógykezelték, utókezelésére pedig Hévízen a Gyógyfürdőkórházban került sor.⁴¹ Ott érte Szálasi október 15-i nyilas-hungarista hatalomátvételének híre is, amelynek rá gyakorolt hatásáról egy Gosztonyi Péterhez írt levelében így emlékezett: „Erre a dicstelen évfordulóra való emlékeztetése kissé felkavart, mert megrohantak az emlékek. Apokaliptikus napok voltak ezek! Én ezen a napon Hévízen voltam, a nyáron szerzett sebesülésem – tüdőmbe egy szilánk – utókezelésén, lábadozóban. Kétségbeesés, undor, letargia vett erőt rajtam. Persze mindennek kezdetei már előbb megvoltak nálam, de most egy mérhetetlenül mély mélypontra jutottam. És természetesen felmerült bennem: mit kellene tenni most, hogy a vezetés mentési kísérleteihez fűzött illúzióimat ily brutálisan oszlatták szét? Épkézláb elhatározásra nem tudtam jutni, részben fizikai állapotom miatt, részben pedig azért, mivel semmilyen kapcsolatom sem volt olyan emberekkel, akik értelmes tanácsot, főleg pedig lehetőséget adtak volna a cselekvésre. Így azután teljes passzivitásba süllyedtem, és nyomorult hangulatban figyeltem a körülöttem folyó eseményeket.”⁴²

Lábadozása idején, 1944. november 1-jével századossá nevezték ki. Felépülése után, az év december 20-án állt ismét szolgálatba a magyar királyi 3. honvéd kerületi parancsnokság szombathelyi kirendeltségén, amellyel március végén hadművelleti területre, Ausztriába települt, ahol 1945. május 30-án Villachnál brit hadifogságba esett. Mint önéletrajzában írja: a hadifogságban olvasott, nyelveket tanult és az addig „a vidéki szolgálat meglehetősen szűk keretei között” mozgó látóhatára kitágult. Több mint nyolc hónappal később, 1946. február 9-én tértek haza egy hadifogolyszerelvénnyel.⁴³

SZABÁLYOS LUDOVIKÁS ÉLETSORS

Hazatéréseivel kezdetét vette vesszőfutása, az a bizonyos háború utáni „szabályos ludovikás életsors”.⁴⁴ Itthon előbb felmentették, majd igazolási eljárás után 1946 októberében nyolchavi végkielégítéssel (806 Ft 40 fillérrel) elbocsátották a tényleges szolgálatból.⁴⁵ Ezt az időszakot családjával apósáéknál, Balatonfüzfőn vészelték át, ahol alkalmi, napszámos munkára járt. Perjés választás elé került. Tudta, hogy a honvédséghez egyelőre nem kerülhet vissza. Három lehetőség közül választhatott: bekerülni valahová tisztviselőnek, kitanulni valamilyen ipari szakmát, vagy 1943 óta dédelgetett tervét valóra váltva beiratkozni az egyetemre. Az elsőhöz kedve, a másodikhoz érzéke nem lévén, komoly lelki tusa után ez utóbbi mellett döntött. Motivációjáról így vallott 1949-ben írt önéletrajzában: „Az egyetemet nem azért választottam, mintha nem tudtam volna az életemet másként elképzelni, mint diplomás »úriember«. Nem erről volt szó. Egyszerűen tanulni akartam. Egész életemben sokat olvastam és tanultam. Mindig szerettem volna kilépni az osztályomat, az ún. »középosztályt« jellemző hatalmas sötét tudatlanságból. A fő impulzust azonban harctéri tapasztalataim és az ország

⁴⁰ Perjés 2014: i. m. 242.

⁴¹ Perjés Géza önéletrajza 1949: i. m. 2.

⁴² Perjés Géza levele Gosztonyi Péternek, Budapest, 1973. 10. 29. Perjés Géza levelezése [é. n.]: i. m.

⁴³ Perjés Géza önéletrajza 1949: i. m. 2–3.

⁴⁴ „Szabályos ludovikás életsors”-nak Perjés Géza nevezte saját, 1945 utáni pályáját, lásd Dialogusok 2003. A ludovikás életsorsról részletesebben: Rainer 2018: i. m. 330–349.

⁴⁵ Perjés Géza katonai anyakönyvi lapja [é. n.]: i. m. és Javaslát az ellátás utalványozására [é. n.].

pusztulása adta. Furcsa módon, a harctéren döbbsentem rá társadalmunk szörnyű bajaira... Rájöttem, hogy a társadalom bajait nem lehet elleplezni zavaros elméletekkel. »Szentistváni gondolatokkal«, a »vér- és rögvalóságokkal« megoldani. Tudományos módszerekkel kell a bajok okait felderíteni, és csakis az után jöhet a gyógyítás... Ezek voltak az egyetemre való beiratkozásom alapmotívumai, és ezért vágtam neki a lehetetlennek látszó feladatnak.»⁴⁶

Perjés tehát 1946-ban abban a reményben iratkozott be a Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karára, hogy a tudomány segítségével magyarázatot talál a háborús tragédia okaira és megoldást az abból kivezető útra.

1946 és 1948 között a Szalai Sándor professzor vezette híres Társadalomtudományi Intézet kurzusain többek között szociológiai tanulmányokat folytatott,⁴⁷ egyúttal tanszéki könyvtárosként dolgozott. Itt bekerült egy szellemi körbe, amelynek tagjai Szalai mellett Cseh-Szombathy László, Karsai Elek vagy a később a játékelmélet terén végzett úttörő munkásságáért Nobel-díjat kapott Harsányi János volt.⁴⁸ 1948 végén Szalai Sándort eltávolították az egyetemről, majd koholt vádakkal perbe fogták. Perjés Géza ekkor – a Ludovika Akadémiát egyetemi tanulmányaiba beszámítva – végbizonyítványt kapott,⁴⁹ de mennie kellett az egyetemről. Előbb fölvették a Földhivatalba „szellemi napszámbéresként”, ám rövidesen elbocsájtották. Állás nélkül tengődött hónapokig, mikor 1949 áprilisában bekerült a MÁV-hoz pályamunkásnak.

1948–1949 során többször megpróbált visszatérni eredeti hivatásához. Ekkor és e célból készült Perjés már többször hivatkozott önéletrajza. Ennek hátterét Rainer M. János könyve világítja meg: „Az önéletrajzírás a századosok esetében 1949–1950-ben jóval több volt formai aktusnál... A Néphadsereg hivatásos állományát ekkor kezdték föltölteni a különféle, új, többnyire gyorsított tisztképzés által kibocsátott káderekkel... az 1946–1947-ben gyors ütemben B-listázott (a hadseregből elbocsátott) többség... számára a katonai identitás maradványának (elsősorban a rendfokozatnak) megtartása volt a fő tét... akadtak, akik ennél többre, a szolgálatba való visszatérés lehetőségére gondolhattak... Az önéletrajzokat író – jelen esetben katonai – hatóság sem egyszerűen a bürokratikus tökéletesedést célozta. A hidegháborús helyzetben a legfontosabb stratégiai jelentőségű alrendszerben, a hadseregben kényes helyzet alakult ki. Fel kellett mérni, hogy a szűkös káderállományt hogyan, kiknek a bevonásával lehet növelni, hogyan lehet vészhelyzetben is fenntartani a védelem (vagy a támadás) működőképességét. Parancsnokra volt szükség – de nem akármilyenekre.»⁵⁰

Így vették vissza Perjést 1949 áprilisában tényleges katonai állományba, elismerve századosi rendfokozatát, és beosztották az 1. lövészhadosztály törzsébe, gyalogsági előadó beosztásba, majd a 12. hadosztály parancsnokságára, kiképzési alosztályvezetőnek. Az 1949. november 21-én, Székesfehérvárott kiállított Katonai és politikai jellemzési lapjában ezt írta róla a politikai tiszt és a kiképzési osztályvezető: „Képzett katonai szaktudással rendelkezik. Munkájában praktikus rendez. Elgondolásaihoz makacs következetességgel ragaszkodik. Elmélyedő természetű, olvasottsága nagyfokú. A munkát jól bírja. Politikailag jó irányban fejlődik... A honvédség fejlesztését szakmai tudásával minden téren igyekszik előmozdítani.»⁵¹

⁴⁶ Perjés Géza önéletrajza 1949: i. m. 3.

⁴⁷ Perjés Géza egyetemi leckekönyve [é. n.]. Ebből kiderül, hogy Szalai óráin kívül Perjés egyebek mellett Kardos Lajos, Hajnal István és Lukács György óráit látogatta.

⁴⁸ Rainer 2018: i. m. 111.

⁴⁹ Az 1948 decemberében kelt 180/1948/49. sz. végbizonyítvány Perjés Géza egyetemi leckekönyvben [é. n.]: i. m.

⁵⁰ Rainer 2018: i. m. 262–263.

⁵¹ Perjés Géza katonai és politikai jellemzési lapja [é. n.].

1950 nyarán, saját visszaemlékezése szerint, egy hadgyakorlat kapcsán összetűzésbe került Farkas Mihály honvédelmi miniszterrel, s emiatt azonnal elbocsátották a Magyar Néphadseregből.⁵² Ezt követően Perjés is az egykori ludovikásokra 1945 után jellemző pályára került: 1951-ben rövid időre építőipari segédmunkás, majd egy vasesztergályosi átképzést követően 1951–1954 között a MÁVAG-ban esztergályos, 1954–1955-ben a Csengery utcai kórház kórbonctanán halottszállító segédmunkás. Időnként a Hunnia Filmgyárban statisztaszerepet is kapott, és 1955-ben a Magyar Tudományos Akadémia Angol szótár szerkesztősége megbízással alkalmazta katonai lektorként.

Perjés ezt a nehéz időszakot a hadtörténelem tanulmányozása, kutatása segítségével vésszelte át, későbbi munkáinak anyagát javarészt akkor gyűjtötte össze. 1954–1956 között számos kísérletet tett, hogy bekapcsolódjon a hadtörténelmi kutatásokba, és bekerüljön az újrainduló *Hadtörténelmi Közlemények* szerkesztőségébe.⁵³ Ez idő tájt többször szóba került a Hadtörténelmi Intézetben való alkalmazása is, de – mint megsúgták neki – rossz „káderlapja” miatt nem vették fel.

Egyéni sorsának jobbra fordulása és a hadtörténelmi terveinek megvalósulásának a reménye a Szovjetunió Kommunista Pártja XX. kongresszusát (1956. február 14–25.) követő időkben csillang fel, amikor is egyre több szó esett a régi szakemberekkel szembeni elzárkózás helytelenségéről, a kádermunka új alapokra helyezéséről. Ennek köszönhetően a Zrínyi Akadémia és a Hadtörténelmi Intézet részéről is újra felvették a kapcsolatot Perjéssel, a jövőbeni együttműködés reményében.⁵⁴ Perjés Géza alkalmazására végül mégsem került sor, jóllehet a közéletbe visszatért, rehabilitált Szalai Sándor egyetemi tanár 1956. október 11-én levélben kérte Sziklai Sándor ezredest, a Hadtörténelmi Intézet parancsnokát, hogy vizsgálja meg „a kitűnő katonai szakmai előképzettségű hadtörténész”, „Perjés Géza ügyét” és biztosítson neki munkahelyet a Hadtörténelmi Intézetben, „ahová való”. „Perjés Géza nem maradhat tovább kórházi segédmunkás – ezt nem engedi meg a Párt értelmiségi határozatának betűje és szelleme, valamit tennünk kell érdekében – írta –, és hadtörténésről lévén szó, elsősorban Teneked volna lehetőség ez ügyben intézkedni.”⁵⁵

Mindezek ellenére az 1956-os forradalom kitörése Perjést még mindig a Csengery utcai kórház kórbonctanán érte. A forradalom kitörése után, november 2-ától rövid ideig az ELTE Bölcsészettudományi Kar Pesti Barnabás utcai Forradalmi Bizottsága mellett működő katonai irodán tevékenykedett, Görgényi Dániel vezérőrnagy vezetése alatt. Egy későbbi megszólalásában így idézte föl ennek indítékát és mibenlétét. „Én úgy kerültem bele, hogy járkáltam az utcán, és nem bírtam el a tudatot, hogy fiatal gyerekek halnak meg, és én, mint a harcnak mestere, kívül állok. Elmentem Szalai Sándorhoz, hogy adjon valami beosztást.”⁵⁶ S bár Perjést a forradalom leverését követő vizsgálat során felmentették, rövid szerepvál-

⁵² Perjés Géza katonai anyakönyvi lapja [é. n.] i. m., valamint Perjés Géza szavai, lásd *Dialógusok* 2003: i. m.

⁵³ Ekkor jelent meg első jelentős hadtörténelmi tanulmánya *Esztergom 1706. évi ostromai és az ostromokkal kapcsolatos hadműveletek* címmel a *Hadtörténelmi Közlemények* 1954/2. számában (136–184.), amit követett a Balassi Bálint, a katona című az Irodalomtörténelmi Közlemények 1955/1. számában (36–50.)

⁵⁴ „Ezen megbeszélések során – mint 1956. július 11-én egy levelében írta – természetesen újra felmerült a »káderem« kérdése, és az elvtársak szinte egybehangozóan helytelenítették a velem szemben követett káderpolitikát. Sőt Sziklai ezds. elvtárs kifejezetten felszólított, hogy ezen leveletem írtam meg, hogy végre egyszer tisztázódjanak a dolgok körülöttem, és nyugodt lélekkel adhassanak nekem megbízásokat. Így tehát úgy néz ki a helyzet, hogy a tavaly nyáron történt zárkózás feloldódott, és ma már nincs elvi akadálya annak, hogy dolgozhassam.”

⁵⁵ Szalai Sándor levele Sziklai Sándorhoz, Budapest, 1956. október 11. Rainer 2018: i. m. 221.

⁵⁶ Rainer 2018: i. m. 222.

lalása is közrejátszott abban, hogy 1958-ban valamennyi egykori ludovikás tiszt tartalékos rendfokozatának felülvizsgálata során elvették a tisztí rangját, s mint „a régi rend hűséges kiszolgálóját, illetve osztályidegent” tartalékos honvéddá fokozták le.⁵⁷ Perjés 1958 decemberében Ugrai Ferenc vezérőrnagynak írott levelében ennek a határozatnak a visszavonását kérte. A Magyar Néphadsereg XII. kerületi parancsnoksága kivizsgálta a fellebbezést, és ezt válaszolta 1959. január 15-i feljegyzésében: „Volt háborús bűnös partizánvadászt, illetve csendőrtisztet nem tartom alkalmasnak arra, hogy továbbra is tartalékos tisztí állományban maradjon, illetve rendfokozatának visszaadását nem javaslom.”⁵⁸

Miután a katonai pálya végérvényesen bezárult előtte, 1957-ben Perjés Szalai Sándor támogatásával kutatói állást kapott, tudományos munkatárs lett a Magyar Tudományos Akadémián. Ezt követően születtek jelentős és nagy visszhangot kiváltott hadtörténeti és hadtudományi munkái egyebek között Zrínyi Miklósról, a mohácsi csatáról, illetve Clausewitz munkásságáról.

Perjés az 1970-es évektől kezdve bekapcsolódott a magyar értelmiségi ellenzék szamizdat-mozgalmaiba, és tevékenyen részt vett azok összejövetelein, az 1980-es évek második felétől pedig az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Középkori és Kora Újkori Magyar Történelem Tanszékén lehetőséget kapott az oktatásra, ahol az új történész-nemzedékek számos tagja lett elkötelezett tanítványa, egyéni látásmódjának és módszereinek követője.

ISMÉT A HONVÉDSÉG SZOLGÁLATÁBAN

A rendszerváltást követően megindult katonai rehabilitáció során Perjés Gézá 1992-ben tartalékos alezredessé, utóbb, az ezredfordulón ezredessé léptették elő.⁵⁹ Azon kevés ludovikás közé tartozott, aki élete delén visszatért a honvédség szolgálatába, a számára oly kedves katonai kérdésekhez. 1992-ben Für Lajos honvédelmi miniszter a munkája támogatására felállított Miniszteri Tanácsadó Testület tagjává kérte fel,⁶⁰ egyúttal meghívták őt a katonai felsőoktatás fejlesztésének kidolgozására, az 1992 májusában létrehozott, Kondor Lajos vezérőrnagy vezette munkacsoportba.⁶¹ Perjés a rá jellemző tudományos felkészültséggel és energiával vetette bele magát mindkét megbízatásába. Tanácsadóként egyebek közt részt vett a Magyar Honvédség humán szolgálatának szociológiai kutatásokkal megalapozott újjászervezésében, átalakításában, új szabályzatok és segédletek kidolgozásában. E munka keretében saját észrevételeivel kiegészítve magyar nyelven összefoglalta D. W. Oetting ezredes, a hannoveri tisztí iskola tanulmányi csoportvezetője *Motiváció és harci*

⁵⁷ „A HM Elvtárs 0265/1958. sz. parancsával, mint a régi rend hűséges kiszolgálóját, illetve osztályidegent – Ludovika Akadémiát és 1944-ben csapatcsendőr tanfolyamot végzett – tart. szds.-ból tart. honvéddá lefokozta. Budapest, 1958. 04. 01. [XII. ker. kieg. pság Budapest körpecsét]” Perjés Géza személyi adatlapja [é. n.]: i. m. 9.

⁵⁸ Perjés Géza 1958. 12. 22-én kelt háromoldalas levele és Nikiser Rezső százados, kieg. pk. feljegyzése uo. A csendőrtisztí vád abból fakadt, hogy Perjés 1944 márciusában elvégzett egy csapatcsendőri tanfolyamot. A honvéd alakulatoknál működő, a honvéd ezredparancsnokságok által kijelölt, katonai rendészeti feladatokra kiképzett katonákból álló csapatcsendőrségeknek azonban sem szervezeten, sem személyi állományában, sem feladatában nem volt köze a M. Kir. Csendőrséghez.

⁵⁹ Rainer 2018: i. m. 366.

⁶⁰ Perjés régi, jó kapcsolatban állt Für Lajossal, az 1980-as évek végétől együtt oktattak az ELTE BTK R. Várkonyi Ágnes által vezetett, fent említett tanszékén, minden bizonnyal ez és a közös népi ellenzéki politikai meggyőződés miatt esett rá a választás.

⁶¹ M. Szabó 2012, 72–73.

érték, a katona magatartása a háborúban című könyve főbb mondanivalóját, abból a célból, hogy a katonáskodás értelmét megkérdőjelező, a katonai szolgálatot megtagadó mozgalmak térnyerése korában útmutatót és segítséget nyújtson a tisztikar számára a hadseregeket érő modern kihívások megválaszolásához. A HM Oktatási és Tudományszervező Főosztály belső kiadványaként 1993-ban közzétett anyagban Perjés két fő kihívást jelölt meg: a demokratikus, pluralista társadalmi normák és a hadseregeknek a háború sajátosságaiból fakadó követelményei között feszülő ellentmondást, valamint a sorozott állománynak a fegyelem, a rend és a kiképzéssel szembeni erősödő ellenállását. A kötet bevezetőjében megfogalmazott határozott álláspontja szerint a parancsnok és a humán szolgálatot végző tisztek kötelessége, hogy megértessék: „a hadsereg nem csak kényszeríti a katonát, de már békeszolgálatban, de főleg a háború nagy megpróbáltatásaiban segíti, védi, óvja őt... A parancsnoknak erősíteni kell a hadsereg konfliktuskezelői képességébe vetett hitet... A katonai etika mélyen humánus, mert ezt parancsolja: úgy készítsük elő katonáinkat a háborúra, majd abban úgy vezessük őket, hogy megnöveljük életben maradásuk és testi épységük megőrzésének esélyét!”⁶²

1994-ben lefordította az amerikai szárazföldi haderő előző évben kiadott Field Manual 100-5 jelzésű hadművelleti utasítását.⁶³ Mindezek mellett konferenciaelőadásokban, stúdió-beszélgetésekben és a nyomtatott sajtóban közzétett vitacikkekben fejtette ki álláspontját a honvédség és a tisztképzés reformjáról.⁶⁴ Több mint hetvenévesen is ugyanolyan nyílt sisakkal vette fel a küzdelmet írásban és szóban egyaránt a katonai hivatás/foglalkozás, parancsnok/menedzser kérdésében nemzetközi téren és Magyarországon is kibontakozó diskurzusban, mint korábban tette azt a Mohács-vitában.⁶⁵

Perjés mindkét megbízatása 1994-ig tartott, amikor is az országgyűlési választást követően megalakult új kormány honvédelmi vezetése nem tartott igényt többé munkájára, s ezt követően szinte minden kapcsolata megszakadt a Honvédelmi Minisztériummal és a Honvéd Vezérkarral.⁶⁶

⁶² Oetting 1993, 7.

⁶³ Az amerikai szárazföldi hadsereg 1993-ban kiadott FM 100-5 jelzésű hadművelleti utasítása. 1995 Perjés hagyatékában megtalálható Németh Sándor altábornagy, az MH parancsnok első helyettesének köszönőlevele a szabályzat magyar fordításáért, 1995. 07. 28-i dátummal. Perjés Géza levelezése [é. n.]: i. m.

⁶⁴ Például A ludovikásokról. 1–2. Hitel, 1991. 6. szám, 27–31.; uo. 7. szám, 24–27.; A honvédség reformja nem csak katonai feladat. Új Magyarország, 1991. 105. szám, 8.; Hivatástudat és szakmaiság a két világháború közti tisztképzésben. In: A katonai felsőoktatás reformja – 1993. Konferencián elhangzottak gyűjteménye. HM Oktatási és Tudományszervezési Főosztály, Budapest, 1993, 125–132.

⁶⁵ Ezt mutatják a könyvtárában e kérdéssel megjelent hazai és külföldi munkákba (pl. Krizbai 1993, az 5. oldalon Perjés zöld tintás bejegyzése: „újra olv. 93. IX. 27./ újra olv. 93. XII. 31./ újra olv. 96. III. 12.”; Szemelvények a nyugati katonai irodalomból a Parancsnok és/vagy menedzser című kiadványhoz. Összeáll. Krizbai János. – a belső címlapon Perjés zöld tintás bejegyzése: „újra olvasás: 93. XII. 31.”) apró kis betűvel tett megjegyzései: „Csuda!”, „Hülyeség!”, „Nem értem”, „Újdonság? Ezt mi mindig tudtuk!”, „Micsoda laposságok és nem is igaz!” stb.

⁶⁶ Perjés Géza levele Siegler Egónak, a Bad Wildbadban élő és a Bundeswehrben vezérkari ezredesi rendfokozatig emelkedett egykori ludovikás bajtársának, 1998. 11. 27-i dátummal. Perjés Géza levelezése [é. n.]: i. m. Ebben panaszkodik teljes mellőzéséről, amelyre, mint írja, „nem találok magyarázatot”. Egy „Haderő 2015” című anyagról Siegler által átküldött vélemény kapcsán támadt gondolatait ezekkel a sorokkal zárja: „Ezek lennének a megjegyzéseim, és hogy ilyen gyorsan és ilyen bőven írtam, annak oka ismereteimnek és tapasztalataimnak az a parlagon hagyása, amiről írtam. Lelki szükséglet volt újra foglalkozni ezekkel az engem annyira érdeklő dolgokkal!”

FELHASZNÁLT IRODALOM

Hivatalos iratok

- Bizonylat Pelzl József és neje, Kiss Erzsébet jövedelmi helyzetéről. Martonvásár, 1927. július 4. NKE Tudásportál. <http://hdl.net/20.500.12944/17212> (Letöltés időpontja: 2024. 04. 26.)
- Ezredparancsnoki dicséret Perjés Géza számára. 1942. június 30. NKE Tudásportál. <http://hdl.net/20.500.12944/17195> (Letöltés időpontja: 2024. 04. 26.)
- Javaslat az ellátás utalványozására. HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Központi Irattár, 211/491. tiszti okmánygyűjtő [é. n.].
- Kimutatás a Pelzl család állapotáról. Székesfehérvár, 1927. július 4. NKE Tudásportál. <http://hdl.net/20.500.12944/17210> (Letöltés időpontja: 2024. 04. 24.)
- Levél Pelzl Józsefnek a M. kir. Pénzügyministeriumtól. Budapest, 1917. október 10. 123213. sz. NKE Tudásportál. <http://hdl.net/20.500.12944/17211> (Letöltés időpontja: 2024. 04. 21.)
- Martonvásár község eljáráságának 76/1933. sz. kiadott másolata a Belügyminisztérium 1933. szeptember 30-án kelt 42.768/6/1933. III. B.M. engedélyéről Perjés Géza névváltoztatásáról. NKE Tudásportál. <http://hdl.net/20.500.12944/17207> (Letöltés időpontja: 2024. 04. 21.)
- Pelzl (Perjés) Géza anyakönyvi kivonatának hiteles másolata, Trencsén, 1919. január 20. NKE Tudásportál. <http://hdl.net/20.500.12944/17209> (Letöltés időpontja: 2024. 04. 22.)
- Perjés Géza egyetemi leckeönyve. NKE Könyvtár Perjés Géza hagyatéka [é. n.].
- Perjés Géza katonai anyakönyvi lapja. HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Központi Irattár, 211/491. tiszti okmánygyűjtő [é. n.].
- Perjés Géza katonai és politikai jellemzési lapja. HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Központi Irattár, 211/491. tiszti okmánygyűjtő [é. n.].
- Perjés Géza levelezése. NKE Könyvtár Perjés Géza hagyatéka, sz. n.
- Perjés Géza szds. nyilatkozata. HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Központi Irattár, 211/491. tiszti okmánygyűjtő [é. n.].
- Perjés Géza orvosi bizonyítványa. Simontornya, 1949. augusztus 24. HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Központi Irattár, 211/491. tiszti okmánygyűjtő.
- Perjés Géza önéletrajza. Várpalota, 1949. július 1. Gépirat. HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Központi Irattár, 211/491. tiszti okmánygyűjtő.
- Perjés Géza reáliskolai érettségi bizonyítványa. Pécs, 1935. június 5. NKE Tudásportál. <http://hdl.net/20.500.12944/17198> (Letöltés időpontja: 2024. 04. 20.)
- Perjés Géza személyi adatlapja. HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Központi Irattár, 211/491. tiszti okmánygyűjtő [é. n.].
- Perjés Géza tiszti okmánygyűjtője. HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Központi Irattár, 211/491. [é. n.].

Szakirodalom

- *Az amerikai szárazföldi hadsereg 1993-ban kiadott FM 100-5 jelzésű hadműveleti utasítása.* (Field Manual 100-5) Ford. Perjés Géza. Stratégiai Védelmi Kutatóintézet, Budapest, 1995. (Védelmi tanulmányok 10.)
- Bárczy János: *Zuhanóugrás.* Magvető Kiadó, Budapest, 1981.
- *Dialógusok – Perjés Géza történésszel.* (Portréfilm) Rend. Kisfaludy András. 2003. <https://www.youtube.com/watch?v=Ytq8iutYKW8> (Letöltés időpontja: 2024. 04. 24.)
- Dombrády Lóránd: *Szombathelyi Ferenc.* Argumentum Kiadó, Budapest, 2012.
- Vitéz kisbarnaki Farkas Ferenc vk. ezredes: *Emlékezés vitéz Szombathelyi Ferenc altábornagyáról, a Ludovika Akadémia volt parancsnokáról.* Ludovikás Levente, 1939, 3–4.

- *Hadnagyavatások*. Ludovikás Levente, 1939, 49–50.
- *Interjú Perjés Gézával*. 2001. május 25. Országos Széchényi Könyvtár Történelmi Interjúk Tára.
- Kádár Gyula: *A Ludovikától Sopronkőhidáig*. I. kötet. Magvető Kiadó, Budapest, 1978.
- Krausz Tamás – Varga Éva Mária (szerk.): *A magyar megszálló csapatok a Szovjetunióban. Levéltári dokumentumok, 1941–1947*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2013.
- Krausz Tamás: „Úriember” megszállók és „jogtipró” partizánok? *A magyar megszálló csapatok népiertő tevékenysége Ungváry Krisztián értelmezésében*. Eszmélet, 2016, 109. sz. 151–173.
- Krizsbai János: *Parancsnok és/vagy menedzser? A katonai vezetéselmélet fejlődése a nyugati katonai irodalom tükrében*. MH Oktatási és Kulturális Anyagellátó Központ, Budapest, 1993. (Társadalompolitikai kérdések hivatásos katonák részére)
- M. Szabó Miklós: *A Zrínyi Miklós Katonai Akadémia története, 1990–1996*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2012.
- Molnár András – Szabó Péter: *Zalai honvédek Erdélyben. Dokumentumok a magyar királyi 9. honvéd önálló gyalogdandár mozgósításáról és észak-erdélyi bevonulásáról, 1940*. Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára, 2015.
- Oetting, D. W.: *A motiváció és harci érték, a katona magatartása a háborúban*. Ford. Perjés Géza. HM Oktatási és Tudományszervező Főosztály, Budapest, 1993.
- Perjés Géza: *A brjanszki erdő aljában. Harctéri élményeim*. In: Perjés Géza: *Csatakönyv. Tanulmányok a magyar és az egyetemes történelem csatáiról*. HM HIM, Budapest, 2014.
- Perjés Géza: *Tisztképzés a M. kir. Honvédségben*. In: Perjés Géza: *Tiszt – képzés*. Ludovika Kiadó, Budapest, 2020.
- Rada Tibor: *A Magyar Királyi Honvéd Ludovika Akadémia és a testvérintézetek összefoglalt története (1830–1945)*. I. kötet. Calgary–Budapest, 1998.
- Rainer M. János: *Századosok*. Osiris Kiadó – OSZK, Budapest, 2018.
- „Szalaiban a pedagógia Erosza munkált...” Perjés Gézával beszélget Tóth Pál Péter. *Mozgó Világ*, 1987/2., 73–87.
- Szakály Sándor: *A Horthy-hadsereg tábori csendőrségének megszervezése és alkalmazása a második világháború idején (1938–1944)*. *Hadtörténelmi Közlemények*, 28. évf. 1981/3., 376–402.
- Ungváry Krisztián: *A magyar megszálló csapatok a Szovjetunióban, 1941–1944. Esemény – elbeszélés – utóélet*. Osiris Kiadó, Budapest, 2015.